

Na čelu cesarske in kraljeve vojske ni bil več Conrad von Hötzendorf, njegove ideje pa so v vrhu oboroženih sil živele še dlje.

V dokumentu iz 18. julija 1917 (podpisan od načelnika Generalštaba von Artza) se je govorilo o »*gospodarski vrednosti okupiranih pokrajin za Monarhijo*« in pa tudi Srbija pride v poštev za preskrbovanje – predvsem z mesom – armije in zaledja. Od okupiranih oblasti je ravno ona do zdaj največ prinesla. Rudarstvo Srbije »dostavlja« pomembne količine surovin za vojno industrijo – svinec in žvepleni prod.

A-o Vrhovna komanda je v avgustu izdala naročilo, da naj podrejeni izvedejo preiskavo terena zaradi načrtovanja bodočih mej cesarstva na JV > pri tem sta bila 2 načrta:

- a) priključitev Srbije in Črne gore Monarhiji
- b) obnavljanje teh dveh delov.

Meje se morajo iskati z gledišča vojne točke.

Predpostavke za prepoznavanje terena:

- 1) vse pokrajine v Srbiji in Črni gori, okupirane od a-o čet »pridejo« v Monarhijo v kakršni koli obliki
Albanija obdrži avtonomnost
mogoči so popravki mej proti Albaniji in pokrajinam, zauzetim od bolgarskih čet
- 2) Srbija in Črna gora bi bili obnovljeni kot neodvisni državi:
  - a) popravki mej Monarhije na račun teh 2 držav
  - b) obdržali bi kopensko pot skozi Novopazarski sandžak do Albanije

V obeh primerih in variantah so bile predvidene teritorialne razširitve. (Leta 1918 se je pokazalo, da je bila pod vprašanjem le nova taktika Generalštaba v dokazovanju pravilnosti starih idej.)

Odločitev nove sovjetske vlade v Petrogradu, da izstopi iz vojne, je ustvarila izjemno situacijo. Nemški generali so izstop dojeli kot priložnost za ustvarjanje svojih najbolj daljnosežnih osvajalskih načrtov v vzhodni Evropi. Za grofa Černina je to pomenilo, da na zahodu doseže želeni mir in to z dobičkom za centralne sile; bal pa se je pretiranih nemških zahtev, ki bi lahko boljše vike prepričale v nesklentev miru.

Dogodki v Rusiji so pokazali, da ni evropskega cesarstva, ki se bi moglo izogniti revoluciji (posebej ne v temeljih zamajana Avstro-Ogrska).

Jasno je bilo, da se vojna še ne bo končala. Francoski premier George Clemenceau je sredi novembra 1917 izjavil, da »samo vojna lahko ubije vojno«; Francija je želela popolno zmago – polom Nemčije.

V začetku decembra 1917 so ZDA objavile vojno napoved Avstro-Ogrski.

Černin je uvidel, da je mir na V nujen, zato je 16. novembra telegrafiral v Berlin, da iščejo radikalci zaveznike, posebej naklonjeni smo jim Slovenci in krogi, ki ne simpatizirajo s socialisti. Zato je nujno, da le-ti (simpatizerji) ne posumijo v nameravan mir brez aneksij in kontribucij (dajatev, ki se določi pripadnikom okupirane ali premagane države, vojna odškodnina).

V ministrstvu na Ballhausplatzu¹ so se 7. decembra z grofom Černinom sestali:

¹ Ballhausplatz = trg na Dunaju, kjer že 200 let stoji rezidenca avstrijskega ministrskega kabineta; sedež moči

- oba predsednika vlade: von Seidler in dr. Vekerle
- finančni minister Ištvan baron Burjan
- vojni minister

Tu je Černin predstavil njegovo videnje politike, da mir z Rusijo ne sme propasti zaradi visokih nemških aspiracij² in je odločen, da se mir sklene v okviru statusa quo, razen, če bi bilo možno doseči boljše pogoje. V zaledju je vladal nemir in si niso mogli privoščiti, da se mir ne sklene.

Vsi so podprli Černina, zato je sestavil cilje:

- »avstrijska rešitev za Poljsko« bo sprejeta samo, če bo ozemlje priključeno Monarhiji
- z Romunijo in Srbijo mir brez aneksij
- priključitev Lovćena Monarhiji

Analiza programa:

- status quo ante bellum pride v poštev, če ne bo možno doseči kaj več
- zaradi nemirov v zaledju bi bila nesklentev miru nevarna, hkrati pa je pogojeval, da Poljska pripade Monarhiji
- aneksija Romunije in Srbije je bila taktično sredstvo, da bi Nemčija ublažila svoje zahteve
- pripojitev Lovćena je nujna

Kljub temu, da so vodilni vedeli, da prinaša nadaljevanje vojne zlom Monarhije, so se še vedno pojavljale osvajalske težnje; aspiracije so bile tudi na ruskem teritoriju. Pravica narodov do samoodločbe in mir brez vojne odškodnine je bilo le trenutno načelo, za katerim se je skrivala težnja po dobitkih v korist centralnih sil.

3. marca 1918 je bil v trdnjavi **Brest-Litovsk** podpisan **mir med A-O in sovjetsko vlado**. Černin je bil zastopnik aneksij, preoblečen v mirovnika. Kaj kmalu pa se je opazilo, da je bil to izsiljen nasilni mir.

Černin je bil neprestano v napetih situacijah: nad sabo je imel zahtevanega Trockega in njegove nespravljive generale, pod sabo pa stavkajoče dunajske delavce. Videl je, da je revolucija pred pragom; v 2/2 januarja 1918 je v Avstriji stavkalo 600.000 delavcev, zato je bil bolj umerjen kot nemški predstavniki. Černin je le tiho hodil za nemškim generalom Maksom Hofmanom, ki je hotel čim ugodnejše mirovne pogoje za Nemčijo (pri sklenitvi miru Nemčija-Rusija).

Še preden, da je Černin odšel v Brest-Litovsk na pogajanja, je poslal Alberta grofa von Mensdorfa v Ženevo na **tajno pogajanje o miru** z Janom Kristijanom Smuttsom – južnoafriški general in eden najplivnejših britanskih državljanov. **Britanska vlada**

² Ludendorff misli, da mora Rusija nujno skleniti mir, zato je prepričan, da je prisiljena sprejeti mirovne pogoje, ki jih diktira Nemčija

je v A-O videla silo, ki bo v bodočnosti predstavljala protiutež Nemcem. Zato so bili pripravljeni ponuditi ugodne pogoje za A-O, če bi izstopila iz vojne. Razgovori niso bili uspešni, saj je Černin menil, da A-O za čas vojne ni mogoče ločiti od Nemčije.

Razlike so bile (kot pri drugih vprašanih) pri vprašanju Srbije: v navodilih, ki jih je dobil grof Mensdorf od svojega ministra sta se točka 2 in 7 različno glasili:

točka 2: mir brez aneksije in vojne odškodnine

točka 9: *Srbija in Črna gora*.

- nismo proti obnovitvi dežel – zmanjšanih – in smo pripravljeni podpreti njihov gospodarski razvoj
- zagotoviti pa morajo, da te pokrajine ne bodo žarišča agitacij za odcepitev teh delov teritorija od Monarhije
- na oblasti ne sme ostati dinastija Karađorđević
- Bolgarija mora dobiti pokrajine, ki ji zgodovinsko in nacionalno pripadajo.

To je bil v resnici star program, ki je speljeval na to, da bosta Srbija in Črna gora satelita A-O.

Povzetek 9. točke:

- zmanjšanje Srbije in Črne gore
- aneksija določenih delov teh držav
- obtožba, da sta žarišči
- omejena suverenost
- poddržavljanje gospodarskega razvoja
- vezati se na Monarhijo glede gospodarskih sredstev
- zgodovinsko in etnično pravo Bolgarije > Bolgarija lahko anektira, kar se bo dogovorila z antanto in centralnimi silami

Černin in sodelavci niso do potankosti obveščali nemških zaveznikov glede pogleda na Srbijo (da bi ustvarjali vtis zmernosti). Konec januarja so nemškemu ambasadorju Vedelu na dunajskem Ministrstvu za zunanje zadeve rekli, da Monarhija ne teži k aneksiji, edino Lovćen želijo obdržati. Dodano je še bilo, da če bi situacija dopuščala, bi težili k popravkom meje; končno stanje je bi bilo odvisno od bolj/manj ugodne situacije. To je Vedel sporočil v Berlin. Avstrijska diplomacija je taktizirala in si ni želela zvezati rok pred Nemci.

Direktorji koncerna Disconto Gesellschaft pa so 9. in 12. januarja 1918 obvestili berlinsko ministrstvo za gospodarstvo in zunanje zadeve, da želi A-O nameniti Negotin in mejne oblasti (v katerih leži Bor) Madžarski, ne pa Bolgariji, kateri to pripada.

Da je imel prav koncern, se je izkazalo marca 1918, ko so se začela mirovna pogajanja z Romunijo. Revolucionarna vlada v Petrogradu je najprej sklenila premirje, po 2-mesečnem upiranju pa še mir. Ugodneje za centralne sile je bilo, da ne nadaljujejo operacij za končni zlom romunske vojske, temveč da počakajo, da postane Romunija oslABLJENA in nato sklenejo mir.

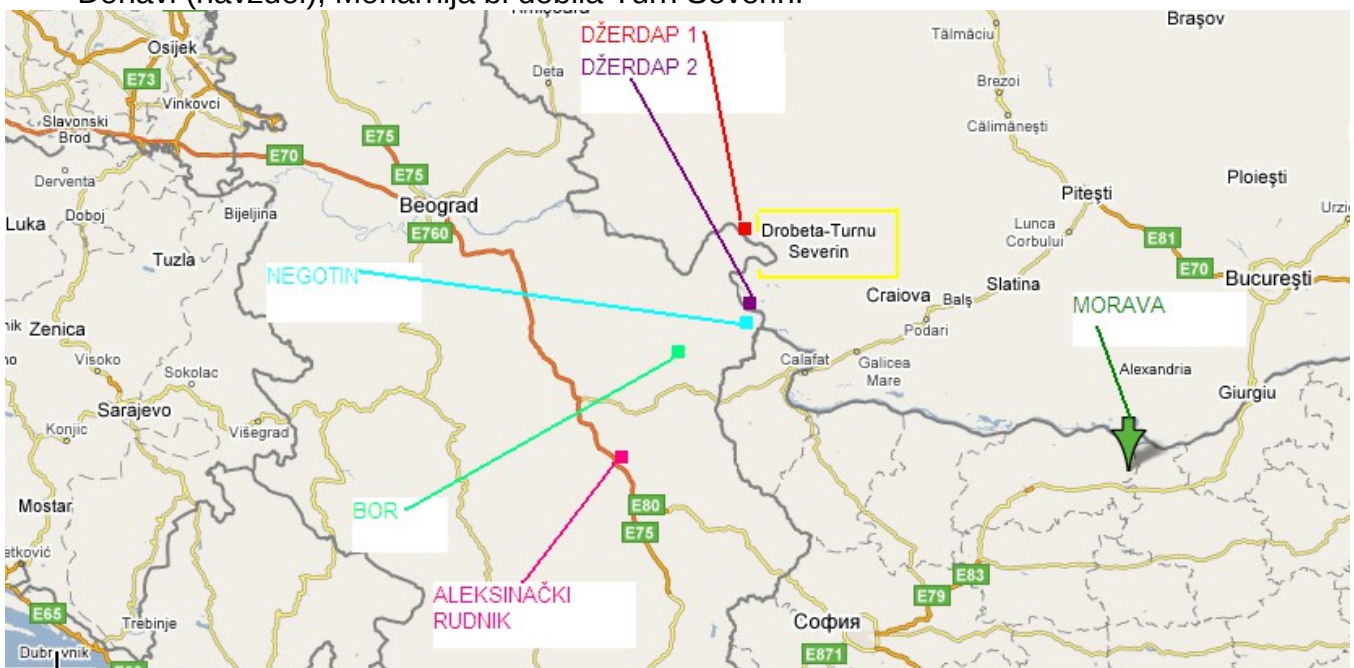
Pokazalo se je, da so med centralnimi silami in zavezniki nesoglasja:

- Bolgari so takoj zahtevali Dobručo³, torej bi dobili mejo na Donavi
- Nemci so hoteli zase severno Dobručo z žel. progo in mestom Konstanco
- Turčija je od Bolgarije zahtevala vrnitev večjega dela vzhodne Trakije
- A-O je zahtevala Negotinsko pokrajino (gl. zemlj. spod.)

Slednjo zahtevo je avstro-ogrski poslanik podal Radoslavovu (vodilni bolgarski liberalni politik, tudi premier). 6. marca je nemški poslanik javil v Nemčijo, da Černin zahteva Negotin.

Nemški državni sekretar von Kilman je vodil delegacijo Rajha (Nemška država zlasti v obdobju nacizma; 1933—45) v Bukarešti in 13. marca sporočil, da bo A-O prenehala z zahtevami, če bi prišlo do zapletov.

Avstro-Ogrska diplomacija pa je še naprej vodila vodo na svoj mlin. Černin je zahteval še to, da naj se meja med A-O in Romunijo prestavi za 30—40 km po Donavi (navzdol), Monarhija bi dobila Turn Severin.

Černin je 13. marca pisal poslaniku v Romuniji, da madžarska javnost in mornarica zahtevata, da dobi A-O obe obali Džerdapa.⁴ A-O je hotela izrabiti mir z Romunijo, da bi dosegli star načrt o posedovanju obeh obal Džerdapa. Izkoristili so trenutek in prišli na plan z zahtevami, ko sta prišli Bolgarija in Nemčija v konflikt za Dobručo. A-O je ponudila Bolgariji v zameno pokrajino s Prištino in Prizrenom.

Avstro-ogrski poslanik je 11. marca poslal bolgarski vladi zaupno noto⁵ > a-o zahteva po teritoriju Srbije, ki leži SV od Moldave na Donavi in se razteza do izliva Bele Reke v Timok. A-O bi s tem dobila Negotin in okolico Borskega rudnika. Radoslavov je 15. marca sporočil, da se strinja z menjavo.⁶ Bolgarsko Ministrstvo za

³Slika: Severna Dobruča z oranžno, južna z rumeno; dan. pripada Romuniji in Bolgariji.

Dobrudja – Wikipedija, Dobrogea – romunsko, Dobrudža – Добруджа – v bolgarščini.

⁴ Enak predlog je 2 dni prej na Dunaju pred nemškim mornarskim atašejem (= vojaški ekspert, ki je del diplomatske emisije) zagovarjal podadmiral von Keil (avstrijski pomorski oficir) > Monarhija naj bi dobila Turn Severin, da bi preprečila morebitno romunsko zaprtje Džerdapa.

⁵ Uradno pismeno sporočilo ene vlade, države drugi

⁶ Tako so bile točke sporazuma med A-O in Bolgarijo iz dne 6. septembra 1915 obojestransko »popravljen«

zunanje zadeve je 25. marca izrazilo, da prepustijo 1/3 ozemlja zahtevanega ozemlja.

Černin je odvrnil, da želi dobiti del pokrajine, ki je nujen za obrambo Džerdapa, da pa se lahko pogajajo glede meje Z od Morave (pri Smederevem).

28. marca 1918 soglasje: meja bo potekala po liniji od ustja Porečke Reke (v V Srbiji) do Prahova na Donavi.

Tako je avstro-ogrsko politika pod parolo »brez aneksij« ustvarila možnost, da Bolgarija odtrga nove pokrajine od ostanka Srbije, Monarhija pa si pridobi srbske teritorije, obljubljene Bolgariji. Prav tako je v marcu padla ideja Ministrstva za zunanje zadeve in Generalštaba⁷, da bi bili Srbija in Črna gora marioneti pod nadvojvodo Maksimilijanom Habsburškim.

Tudi Madžarska je zahtevala svoje > skupna monarhijska politika proti Srbiji. Černin se je trudil za madžarski del monarhije pridobiti kako posest, da bi zmanjšal nezaupanje madžarske aristokracije.

Nemško vodstvo je z negodovanjem sprejelo a-o zahtevo (glede Džerdapa). Za Nemce ima spodnja Donava velik gospodarski pomen; njihovo tamkajšnjo trgovino morajo vojaško ščititi, ne pa podpirati Monarhijo pri zahtevah glede Turn-Severina.

Ludendorf⁸ se je strinjal z mišljenjem mornarskih oficirjev, zato je telegrafiral generalu Helu, pooblaščenec Vrhovne komande na mirovnih pogajanjih v Bukarešti, da so avstrijske zahteve v nasprotju z dogovori.

10. aprila je telegrafiral na Ministrstvo za zunanje zadeve, da ga je vicekancler Karl Helfferich ponovno opomnil na prepustitev okrožja Negotin A-O, Ludendorf pa je zahteval, da se to pogajanje o prepuščanju konča. Nemci očitno niso vedeli za dogovor med Černinom in Radoslavovom iz 29. aprila.

Rajh je s tem poskušal pretvoriti balkanski prostor v svoje dopolnilno gospodarsko področje. Vojna je namreč zahtevala veliko sredstev, nemških zalog pa je bilo vedno manj.

Poleg tega je Brest-Litovski mir preslepil nemško desnico, posebej radikalne kroge, ki so vodili Rajh, da se je pričel uresničevati imperialistični sen. Ljudem, ki so 1916 vodili Ludendorfa se je zdelo, da je potrebno navkljub krizam mobilizirati poslednja sredstva > s tem bi dosegli mir, ki bi Rajhu prinesel dobitke najmanj na V in JV Evrope, morda tudi na Z.

Nemški vojni cilj prti Srbiji je bil sestavljen iz 3 komponent:

- 1) dobiti rudne surovine in premog
- 2) železniški promet
- 3) promet na Donavi

To troje se je med seboj povezovalo – če se ne zagotovi vpliv na izkoriščanje rudnih bogastev, ne bo dobitka od železnice. Potrebno je ustanoviti parniško društvo, za to so potrebna nahajališča premoga, za vse skupaj pa so potrebne železnice, ki bodo vse povezovale.

---

⁷ Najvišji vojaški upravni organ.

⁸ Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff (1865—1937): nemški vojaški oficir, glavni intendant med 1. svetovno vojno, zavojevalec Liegea; eden od zmagovalcev bitke za Tannenberg. Po vojni je za kratek čas podpiral Hitlerja in nacistično partijo..

Dopolnilno gospodarsko področje pa bi bilo rentabilno, če bo oskrbovalo Nemčijo in sebe.

Rajh je imel v svojih rokah rudnike in železnice v bolgarsko okupiranih delih Srbije. Z dogovori

a) med nemško in bolgarsko Vrhovno komando (december 1915, avgust 1916) in

b) dogovori med pruskim vojnim ministrstvom i bolgarsko vlado

so bili železnice, premogovniki in Borski rudnik – to je bilo pod bolgarsko okupacijo – dani v uporabo Rajhu, in sicer za čas trajanja vojne. Trud nemškega vojaštva za dolgotrajnejše izkoriščanje teh dobrin je bil do začetka 1918 zaman.

Na teh področjih so bili »glavni« vojni organi. Vojska je bila podaljšana roka nemškega gospodarstva v praksi, tj. izkoriščanju in teoriji, tj. pri delanju načrtov.⁹

Med Nemci je bilo zaradi velikega kapitala zanimanje za rudnik in železnice veliko, še posebej, da bi to obdržali po vojni.

Maja 1917 je *Disconto Gesellschaft* (bančno združenje v Berlinu) uspel zediniti vse zainteresirane za to območje pod svojim vodstvom.

V dopisu, ki so ga poslali Gospodarski službi Rajha, 9. januarja 1918 pravijo, da je konzorcij (=začasno združenje gospodarskih organizacij za doseg določenega cilja) pripravljen ponuditi svoje moči za iskanje rude v novobolgarskih pokrajinah. Da pa bi v celoti zajeli rudna bogastva, bi bilo dobro, da dobijo (konzorcij) privilegije za rudarsko izkoriščanje pokrajin, zasedenih od Bolgarije. V konzorcij je vključen a-o kapital, da ne bi prišlo do konkurence.

Disconto je dosegel sporazum tudi z *Bayerischer Lloyd* (= družba rečne plovbe), slednji so dobili premog, vendar niso upravljali z rudniki v Srbiji.

Zanimanje za izkoriščanje srbskih rudnih bogastev je bilo izredno. Častniki v gospodarskih službah armije so dajali visoke ocene o rudnem bogastvu Srbije in poudarjali, kako velika je potreba, da bi bilo izkoriščanje zagotovljeno za Rajh.¹⁰

Sam *Disconto* je od pomladi 1916 pošiljal v Srbijo ekipe, da preglejujejo gospodarska bogastva. Po izvlečkih teh raziskav so potem obveščali pristojne. Ugotovljeno je bilo, da je gospodarsko najbolj razvita dolina Morave.

Direktorja koncerna Schlipfer in Berger sta v dopisu Ministrstvu za zunanje zadeve 4. marca 1918 poudarila, kako pomembne so za Nemčijo vse »novobolgarske pokrajine«:

- V Srbija
- Makedonija
- Dobruča

Na vprašanje o najboljšem izkoristku pokrajin sta odgovorila: »vse, kar je nad zemljo, naj bo bolgarsko, kar pa je pod njo, naj bo nemško, prav tako tudi železnice.«

Vrhovna komanda se je trudila, da bi se čim prej ustreglo nemškim željam.

⁹ a) Rudnike je upravljal šef za vprašanja vojnih železnic. Bil je neposredno podrejen namestniku načelnika Gnerealštaba.

b) Izkoriščanje premogovnikov v V Srbiji je vodila *Vojno-železniška direkcija 7*; le-ta je nadzorovala tudi železniško mrežo, ki jo je Nemčija prevzela od jeseni 1915 do jeseni 1916.

c) Rudnik bakra Bor je bil pod *Kriegsmetal A. G.*, tj. vojno-industrijski kompleks, podrejen pruskemu vojnemu ministrstvu.

¹⁰ 4. januarja 1918 je por. Wolf, v službi Trgovske obvestilne službe v Skopju, je pisal, da je bila Srbija (rudarstvo ipd.) odkrita šele v vojni in da bodo definitivno uporabili vsa sredstva, da jo tudi zadržijo.

V februarju je Ludendorf zahteval od nemškega vodstva, da čim prej začnejo s pogajanjem z bolgarsko vlado o povojnem koriščenju srbskih rudnikov in železnic. Z začetkom mirovnega pogajanja med Romunijo in Nemčijo (v Bukarešti) je ponovno sprožil vprašanje > 28. februarja je vicekanclerju Helfferichu zastavil 2 vprašanji, kateri je treba dokončno rešiti:

- a) preskrbovanje nemških finančnih zahtev v zvezi z dolgovi Bolgarije
- b) dolgoročno preskrbovanje Nemčije v srbskih, romunskih in eventualno grških pokrajinah, ki pripadajo Bolgariji

Vicekancler je 8. marca 1918 poklical pristojne na posvet.

Rezultat glede železnic je bil naslednji: dogovoriti se z Bolgarijo, da odstopi železnice v novobolgarskih pokrajinah in jih odstopi ali nemškemu ali nemško-bolgarskemu železniškemu društvu. Nato se je potrebno dogovoriti z Avstro-Ogrsko o nastanku železniške skupnosti. V obzir so vzete linije: Smederevo—Velika Plana—Ristovac—Đevdelija; Niš—Caribrod, Beograd—Velika Plana—Mitrovica—Skopje—Solun; Solun—Bitola; prav tako pa tudi stranske linije.

Glede rudnikov so sklenili, da naj Bolgarija koncernu odstopi vse rudnike, njihove pravice in železnice na tem območju, poleg tega pa še oprostitev davka in drugih dajatev. Omenjeni so: Borski rudnik, rudniki premoga med Mlavo in Peko in Aleksinački rudniki.

Glede zahtev so prišli do zaključka, da jih bodo lažje iztržili pod pritiskom vojne, ko je Bolgarija vezana na Rajh. Za Rajh je dobiček smatran v smislu, da prevzame koriščenje dobrin nemški privatni kapital; Bolgarija mora tako prepustiti rudnike, železnice nemškemu kapitalu.

Helfferich je 10. marca telegrafiral mirovni delegaciji v Bukarešto, da se mora Bolgarija obvezati, da:

- a) bo odstopila srbsko državno železnico (v bolgarskih rokah) vključno z linijo Smederevo—Velika Plana tistemu društvu, ki ga bo odredila nemška vlada
- b) isto naj stori z rudarskimi podjetji in mineralnimi nahajališči

Če so v lasti zahodnega kapitala, mora Bolgarija izvršiti prisilno likvidacijo/odstranitev, zatem pa naj jih predati omenjenemu društvu.

Rudarsko društvo je opravičeno davkov; društvo pridobi koncesije za koriščenje gozdov (za proizvodnjo lesnega rudarskega materiala) in za izgradnjo potrebnih prog; brezplačno bi bila preskrbljena mesta za pretovarjanje na Donavi.

Te zahteve so bile nadalje razvite na sestanku Helffericha in Vrhovne komande 10. aprila:

- Bolgariji se oprostijo dolg 200 milijonov levov, v zameno pa mora pravico do rudnikov prenesti na nemško vlado ali eno/več društev, ki si jih sama izbere
- B omogoči nadaljnja geološka raziskovanja
- B oprostijo uvozno in izvozno carino
- da se B sooči z vpr. o delu, materialu, transportu, uskladiščenju
- da nemški industriji zagotavlja prednost v pošiljkah železniškega materiala

Medtem je Disconto točneje izoblikoval svoje zahteve, ki jih je opisal v dopisu vicekanclerju 6. aprila 1918:

- 1) rudnik bakra Bor
- 2) srbski in romunski državni rudniki

- 3) privatni rudniki (Aleksinački, Vrška čuka, Neresnica, Brza Palanka, Kostolac, Bogovina, Tresibaba ...)
- 4) pravico iskanja novih rudnih nahajališč v roku 10 let (v pokrajinah, ki ji je Bolgarija dobila v vojni)
- 5) železnice in pravico do grajenja le-teh

Nemška mirovna delegacija v Bukarešti je predala zahteve, bolgarska vlada se je uprla, tako da je bil uspeh dosežen le pri Borskem rudniku.

27. marca je bolgarska vlada podpisala, da bo prepustila Borski rudnik, vendar pod pogoji, ki bodo šele določeni.

Tokom pogajanj v prvi polovici aprila so Bolgari prepustili rudnik. Nato so sledili dogovori o utrjevanju vrednosti rudnika in kako bi *Disconto* izkoriščal rudnik najugodnejše za nemško gospodarstvo.

Končna lista članov konzorcija je bila znana v maju, bil je sestavljen iz nemške skupine 16 predstavnikov ter avstro-ogrske in bolgarske skupine, oboji po 3 predstavnike. Rajh je imel 75 % delež v kapitalu, A-O pa 25 %; bolgarske banke so sodelovale s kvoto nepomembne višine. Vse ti predstavniki (z izjemo enega) so bili predvideni za izkoriščanje rudnega bogastva v pokrajinah, katere bi si Bolgarija priklučila tokom vojne. Lastništvo sta imeli banki *A. Schaaffhausenscher Bankverein AG* in *Norddeutsche Bank*. Nemškim udeležencem je pripadlo 75 % proizvodnje Borskega rudnika.

Nemški vojni program je bil v celoti oblikovan tudi proti Srbiji, čeprav je državo zajemal v velikih okvirih nemškega gospodarskega prostora in imperija, ki se je razprostiral preko največjega del Evrope, prednjega (?bližnjega) Vzhoda in srednje Afrike.

Po tem programu je bila Srbija le del »dopolnilnega gospodarskega prostora« Rajha. Še vedno so zastopali opredelitev, da bo srbski državni teritorij razdeljen

- a) med A-O in Bolgarijo, ki bi postali satelitski državi Rajha
- b) zmanjšana »nova Srbija«, ki bi bila satelit (=formalno samostojna država, vlada, politično in gospodarsko podrejena močnejši državi, vladi) A-O

Nemčija si je hotela gospodarsko navzočnost na Balkanu ustvariti preko Bolgarije – kot slabšega partnerja koalicije – in nato še prek A-O. Zato so podpirali bolgarske želje po srbskem teritoriju in na ta način sodelovali pri krojenju bodoče bolgarsko-srbske meje.

V obdelavi programa spomladi 1918 naj bi imeli Bolgari levi breg Morave; na ta način bi železnica v Moravski dolini prešla pod Rajh.¹¹

Vojna se je nadaljevala, iniciativo so imele še vedno centralne sile. Feldmaršal Hindenburg¹² in general Ludendorf sta premaknila sile iz končane vzhodne fronte na zahod, da bi čim prej končala vojno.

21. marca se je v Pikardiji začela nemška ofenziva, končana 9. aprila s taktičnimi uspehi in strateškim porazom. 29. aprila nov nemški napad v Flandriji z istim končnim rezultatom. Ponovni napad 27. maja na Eni, 13. junija je zaustavljen. Medtem so na francosko bojišče prišli vojaki ZDA.

¹¹ Spomladi 1917 je bila kombinacija, da se levi breg prepusti Bolgariji kot nadomestilo za Dobručo, ki jo je želel Rajh.

¹² Paul von Hindenburg (1847—1934) – nemški feldmaršal in državnik; 2. predsednik nemškega Rajha 1925—34, nasledil Friedricha Eberta, Hindenburga pa je nasledil Hitler.

Posledica izčrpanosti je bila nestabilnost sistema. Ludendorff je za neuspehe krivil nesložnost Nemcev in popustljivost političnega vodstva.

V Vrhovni komandi nov program ciljev nemške politike, 30. junij 1918: najvažnejši cilj je vzpostavitev enotnosti državnega in vojaškega vodstva tokom vojne in po njej; politični faktor bi pripomogel k povečanju moči. Da bi Ludendorff to dosegel, je nadalje menjaval ministre¹³.

Na A-O je cesar Karel I.¹⁴ iskal formulo o razširjanju nacionalnih pravic narodov v cesarstvu. Preko Francije je poskušal priti do miru z antanto; osebno si je dopisoval s francosko vlado, to je prekrival tudi pred ministrom za zunanje zadeve – ko je Černin to izvedel, je odstopil – 14. april. Na tem mestu ga je nadomestil Istvan baron Burijan. Nedoločna Karlova politika: neuspešne ofenzive, nemiri, nezaupanje, napoved socialnega in nacionalnega prevrata.

Navkljub temu, da je bilo konec upanja za zmago Nemčije in A-O, so generali še naprej gonili svojo. Ludendorff je tudi v letu 1918 pripravil načrte za nemški imperij na V Evropi (aneksije, vazalne države, izgradnja gospodarskih sfer).

Nemška vlada je sledila Vrhovni komandi.

Ko je prišel 11. junija Burijan v Berlin, mu je kancler Hertlig postavil zahteve:

- 1) A-O naj se politično, vojno in gospodarsko veže na Rajh
- 2) A-O naj se odreče aspiracijam na Poljskem v zameno pa bi dobila zemljo na Balkanu.

Burijan tega ni sprejel; širjenje Monarhije na račun Romunije, Srbije in Črne gore se ne sklada z njihovim programom.¹⁵

Misel o ekspanziji na Balkanu s pomočjo Srbije pa je še dalje živela v oficirskem zboru Podonavske monarhije, le-to je zastopal Konrad von Hötzendorf¹⁶. Poveljevanje na fronti mu je bilo odvzeto po neuspehu alpske ofenzive.

Tedanji načelnik Generalštaba – general Artur baron von Artz – je 21. julija naznanil Burijanu, da so zunanjepolitični program vojske še vedno aneksijske težnje na Balkanu.

Vprašanje bodočih meja cesarstva na JV > »študije« je naredila Vrhovna komanda v avgustu 1917. Nastal je tajni dosje »Zaželjene meje na Balkanu« ==> zbirka kart in skic, ki so v več variantah prikazovale tisto, kar je vojni vrh smatral za zeleno politično preureditev na delih Balkanskega polotoka in v bližnjem ter daljnem sosedstvu Monarhije.

a) KARTA I

Na JV bi ustvarili ново državo (površina 60.108 km², 2.511.336 prebivalcev). Sem bi spadale pokrajine:

- Z Srbija
- Sandžak in deli Kosova, meja J od Vučitrna
- Črna gora
- večji del Albanije s Skadrom, Dračem, Tirano, Elbasanom

¹³ Odstopiti je moral državni sekretar Kilman.

¹⁴ Med 1916—1918 zadnji cesar Avstrije

¹⁵ Čeprav je njihov program skrival zmanjšanje Srbije in njeno odvisnost od Monarhije.

¹⁶ Franz Graf Conrad von Hötzendorf, 1852—1925 – avstrijski vojak in šef Generalštaba a-o vojske ob izbruhu 1. svetovne vojne

Nadvojvoda Maksimilijan Habsburški (brat cesarja Karla I.) bi postal srbsko—črnogorsko—albanski kralj; ustvarjena bi bila vazalna država Monarhije.

Ostali deli Srbije bi pripadli Bolgariji.

b) KARTA II.

A-O si anektira:

- desni breg Donave z Džerdapom od Golupca do Prahova
- Beograd z okolico (meja bi šla v polloku Obrenovca (izključujoč ga), zajela Ripanj, na Donavo V od Grocke (vključujoč jo)
- Novopazarski sandžak, pas s Pljevljima in Beranima in del Kosova s Kosovsko Mitrovico ter Vučitrnom
- črnogorsko primorje

Ostanek Srbije bi bil posebna država z V mejo na Veliki Moravi in J mejo, ki bi zajemala Blace, tekla severno od Raške.

Ostale dele srbskega državnega teritorija bi dobili Bolgarija in Albanija (slednja bi priključila ostanek črnogorskega primorja)

c) KARTA III.

Varianta minimalističnega programa.

A-O bi si pripojila: širši pas Posavine in dela Podonavja (s šabcem, Zvornikom, Valjevim, Lazarevcem, beogradom, Milanovcem, Smederevim; površina 6.865 km²).

d) KARTA IV.

Druga varianta minimalističnega programa.

A-O bi si pripojila:

- širši pas Posavine s Šabcem, Loznicom, Valjevim, Lazarevcem, Ripnjem in Beogradom
- ozki pas Podonavja z mejo, ki bi šla S od Umčara, Požarevca, Majdanpeka in Podvršta (izključujoč ta mesta)

e) PO NEKI DRUGI KARTI

se je predvidevalo anektiranje celega guvermana (upravna enota) Srbije.

21. julija je general von Artz dostavil ministru Burjanu memorandum¹⁷, ki vsebuje poslednji obdelan program prodora na Balkanski polotok. Program je bil narejen v vrhovih A-O. Vseboval je vojne cilje:

- popolna priključitev Srbije Monarhiji
- popolna priključitev Črne gore Monarhiji
- neodvisna Albanija
- nastanek zveze balkanskih držav pod našim vodstvom

¹⁷ Pismena izjava o kaki stvari, problemu z zahtevo, da se uredi, reši, namenjena vladi, politični oblasti; spomenica.

»Zmagovalec ima pravico oblikovanja sadov zmage po svoji sodbi in mnenju. Zmagovalci pa smo neizpodbitno mi. Z roko v roki z našimi vojnimi cilji na Balkanu gre tudi 'jugoslovansko vprašanje', ki mora biti rešeno, vendar samo v okvirih Monarhije.«

Albanija naj bi torej bila država omejenih suverenosti (političnih neodvisnosti, samostojnosti) po hegemonijo (vodilen, gospodujoč položaj, zlasti v politiki, nadvlada) A-O. A-O naj bi v celoti pripadla reka Bojana (v Albaniji).

Ta program, sicer v posameznih razlikah, je zastopal že Hötendorf leta 1907. General von Artz je bil neglede na izid vojne prepričan, da bo na Balkanu zmagovalka A-O > zavezniške, med njimi srbske sile, na fronti pri Solunu ne bodo uspele spremeniti situacije, ustvarjene z ekspedicijo 1915.

Zahodna fronta. V sredini julija so zavezniki prešli v napad, Nemci so se umikali; tako vse do konca vojne. Britanci so pri Amiensu 8. avgusta razorožili nemško obrambo. Sedaj je tudi Ludendorf uvidel, da je »prišel čas za konec vojne«.

Novi zunanji minister von Hinze je smatral, da bi vsako podaljševanje vojne pomenilo popolno uničenje centralnih sil; generali pa so »zasedli« mnenje, da bi morali braniti osvojeno francosko ozemlje in tako pripraviti nasprotnike do sporazumnega miru. Zato a-o cesar ni mogel prepričati Viljema II., njegovih ministrov in generalov, da bi centralne sile zahtevale mir.

V sledečih mesecih so čete antante in ZDA napredovale na Z fronti.

Udarec je prišel na JV: **14. septembra** zjutraj je antantina artilerija na Solunski fronti začela streljanje, ki je trajalo do **15. septembra** do 05:30; takrat se je kot prva zavezniška enota podala na juriš 2. srbska armija. Obramba je razpadla, zmagovit pohod zaveznikov.

Cesar karel I. in Burijan sta zaman zahtevala mir; antanta in ZDA sta zahtevali brezpogojno kapitulacijo.

Nemško vodstvo, soočeno z bližnjim porazom je poskušalo preprečiti revolucionarne nemire z demokratičnimi reformami; tako so odstavili generala Ludendorfa. Revolucija je bila na pragu.

Prva se je **predala in kapitulirala Bolgarija 29. oktobra 1918**.

Na Balkanu so prodirale zavezniške čete na čelu s srbskimi armijami. Ob njih je marširala Jugoslovanska dobrovoljska divizija.

Ambasador grof Vedel je za Berlin že 11. julija 1918 opisal razsulo: »najnevarnejše žarišče je Hrvaška. Do sedaj druga proti drugi naperjene stranke so si enotne o zedinjenju Srbo-Hrvatov v eno državo.«

23. oktobra je predstavnik Vrhovne komande c. kr. ministrstva za zunanje zadeve prenesel telegram Vojne komande mesta Zagreba: »*obnovljene demonstracije oficirjev in vojnih ujetnikov. Pobratenje med vojaki. Gesla: 'Živel Wilson!', 'Živel Masaryk', 'Živel Pašić!'. Marseljeza, črnogorska himna, slavnostni govori.*«

Vedoč, da prihajaja vojska iz juga, se je prebivalstvo Srbije uprlo. »za upore ni potrebna organizacija, prebivalstvo se prostovoljno oprijema orožja«.

Poročila iz Beograda: »čete napadajo naše skupine s hrbta, nepričakovani napadi na transport.«

25. oktober: »naše položaje J od Kragujevca so prebili srbski bataljoni.«

A-O moči so se umikale preko Save in Donave.

Telegram 27. oktobra 1918: »*vojni generalni guverner ne more obdržati niti mostobrana* (= prostor ob obali ali bregu, zlasti za zaščito izkrcavanja, navadno izpostavljen nasprotnikovemu obstreljevanju) *pri Beogradu.*«